

S a ž e t a k

Juraj Bakran, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 801.4:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 17. ožujka 1986.

A new approach to orthoepy

The author exhibits the results of new measurements of vowel duration depending on the accent in standard Croatian and quantifies the amount of listener's tolerance for the variation in the duration of stressed vowels.

KOLEBANJA U DUGOJ MNOŽINI

Ljubica Srhoj-Čerina

U zagrebačkome Vjesniku od 22. siječnja o. g. na 7. strani tiskan je članak kojemu je naslov: „*Sirevi* od kozjeg mlijeka.” U istome članku možemo pročitati: „Na tržištu su se već potvrdili novi *sirovi* od kozjeg mlijeka...” i „Ove godine planira se proizvodnja 400.000 litara kozjeg mlijeka, od kojeg će se dobiti 80 tona *sirova*.”

Kako je u ta tri navedena primjera očito kolebanje, tj. pojava dvojakih množinskih likova imenice *sir*, osvrnimo se na jednosložne imenice koje u množini „rastu”, tj. dobivaju množinski umetak *-ov-/-ev-*, npr. *dom – domovi, drug – drugovi, muž – muževi* itd., posvećujući posebnu pažnju imenicama kod kojih se javljaju dvojaki nastavci u množini, npr. *sirovi – sirevi, mlazovi – mlazevi, nosovi – nosevi* i sl.¹ To je potrebno stoga kako bismo vidjeli da li je ispravno upotrebljavati samo jedan lik, ili su i jedan i drugi ispravni te se mogu po volji upotrebljavati.

U *Jezičnom savjetniku s gramatikom* (Zagreb, MH, 1971, str. 191.) piše:

„*-ovi* (iza palatala *-evi*) imaju u nom. množine imenice m. roda, i to većina jednosložnih (osim: *bravi, crvi, čari, dani, đaci, gosti, konji, mravi, prsti, psi, psići, ptići, spisi, vlasi* i imena naroda kao što su *Česi, Grci, Huni, Prusi, Rusi, Sasi, Švedii, Vlasi* i dr.), [. . .] Sve te imenice mogu, osobito u pjesničkom jeziku, imati i kraći oblik na *-i*, ali je duži oblik na *-ovi (-evi)*, pogotovu u jednosložnih, redovan.²

Kao što možemo provjeriti u gramatičkim priručnicima, imenice koje završavaju na nepčani suglasnik imaju nastavke u V jd. *-e*, u I jd. *-om*, u N mn., *-ovi*, a imenice što završavaju nepčanim suglasnikom imaju alternantne nastavke u V jd. *-u*, u I jd. *-em* u N mn. *-evi*, npr. *grade, gradom, gradovi; mužu, mužem, muževi; panju, panjem, panjevi* i sl.

Samoglasnička alternacija o/e (prijeglas) i danas je živa u jeziku. Po tome glasovnome pravilu samoglasnik *o* iza nepčanika prelazi u *e* i u I jd. jednosložnih imenica muškoga roda, npr. *gradom, sinom, rodom* prema *mužem, nožem, zmajem* i sl. Istu promjenu imamo i u množinskom umetku u nominativu, zato pored *gradovi, sinovi* govorimo i pišemo *noževi, zmajevi* i sl.

Kada bi to pravilo bilo bez izuzetka, o njemu ne bismo ni raspravljali, ali kao što vidimo i iz navedenoga članka, toga se pravila ne držimo uvijek. Alternacija o/e narušena je analogijskim i disimilacijskim razlozima, pa se *o* javlja i iza nepčanih suglasnika.

¹ O dvosložnim imenicama muškoga roda govorit ćemo ako su u izravnoj vezi s našom temom.

² I te imenice mogu dakle glasiti *domi, druzi, siri* itd., ali takvi su likovi većinom stilski obojeni i malo se upotrebljavaju u običnome govoru.

Neke imenice muškoga roda na nepčanic, koje u osnovi već imaju jedno *e*, u I jd. radi razjednačivanja ne zamjenjuju *o* sa *e*, pa imamo *Bečom, keljom, hmeljom, ježom, Senjom* itd. umjesto *Bečem, hmeljem, keljem* itd.

Iznimke od navedenoga pravila primjećuju se i kod imenica koje završavaju glasom *r*. Tako u imenica (većinom dvosložnih) na *-ar* i *-ir*, npr. *leptir, pastir, zlatar, vratar* itd., nalazimo dvojake nastavke, tj. uz nastavke nekadanje palatalne sklonidbe, npr. *vrataru, pastiru; vratarem, pastirem*, dolaze i nastavci nepalatalnih osnova, npr. *vratare, pastire; vratarom, pastirom*. Razlog je u tome što je u oblikovanju hrvatskoga suglasničkog sustava došlo do smanjivanja broja nepčanih fonema, tako je i nekadanje nepčano *ř* otvrdlo i izjednačilo se s nenepčanim, pa imenice na *-ar, -ir*, kod kojih je *r* nekada bilo palatalno, lako ulaze u sustav imenica koje završavaju nenepčanim suglasnikom. Možemo reći, kao što je navedeno i u Pavešićevu *Jezičnom savjetniku*, da oba lika, i stariji i noviji, ulaze u književni jezik što se odražava i u pridjevima izvedenima od tih imenica: *zlatarev -ov, pastirev -ov*. Ipak nećemo pogriješiti ako bar blagu prednost damo likovima sa samoglasnikom *e*.

Iz iznesenoga možemo zaključiti da imenice kod kojih *r* nikada nije bilo nepčano, npr. *dar, dvor, žar, bor, zbor, zbir, sir, vir, pir* itd., ne mogu imati nastavke kao da su završavale na nepčani suglasnik. Prema tomu ispravno je, kao i u primjeru imenice *dar*, kod koje nije zabilježeno kolebanje, tj. nalazimo samo *dare – darom – darovi*, govoriti i pisati samo *vire – virom – virovi*, pa i *sire – sirom – sirovi*.

Do kolebanja je došlo zato što se stanovita nesigurnost u primjeni nastavaka u starim nepčanim osnovama prenijela i na nenepčane, samo u obratnom smjeru. Zato i oblik *sirevi* možemo u hrvatskom književnom jeziku smatrati sporednim.

U imenice *car*, što je nekada završavala nepčanim *r*, u I jd. i N mn. nema kolebanja, tj. ispravno je govoriti i pisati samo *carem, carevi* i prema tome izveden pridjev *carev* i glagol *carevati* koji je i prema *Jezičnom savjetniku* S. Pavešića običniji lik od *carovati*. Jedino je u V jd. te imenice noviji nastavak *-e* u potpunosti potisnuo nastavak nekadanjih palatalnih osnova *-u*, te je ispravno govoriti i pisati samo *care*.

I suglasnik *c* bio je nekada nepčani (mek), a u malome broju riječi današnje z potječe od nekadanjega nepčanog *č̌z* (*knez, vitez*). To znači da je od triju suvremenih sibilanata, koji su danas sva tri tvrdi, jedan u prošlosti bio mek (*c*), a to vrijedi iznimno i za *z*. Kako su i kod sibilanata nekada postojali dvojni nastavci za nepčane i nenepčane osnove, a danas imamo samo tvrde sibilante, došlo je i kod osnova na *c, s, z* do stanovitog kolebanja, sličnoga kao kod *r*, ali ipak različitoga.

Osnove koje završavaju na *-c*, npr. *zec, stric, lovac, otac, mjesec*, pa i strane *plac, vic* i sl. vladaju se katkada kao nenepčane, a katkada kao nepčane. U V jd. nalazimo u domaćih riječi *-e*, uz palatalizaciju, npr. *zeče, striče, lovče, oče, mjeseče*, ali riječi stranog podrijetla vladaju se kao nepčane osnove ako se uopće upotrebljavaju u V jd., npr. *placu, vicu*. U I jd. nalazimo gotovo redovno nastavke nekadanje nepčane sklonidbe, npr. *stricem, lovcem*, pa i *vicem, palcem* i sl.³ U N mn. tih imenica dolazi umetak *-ev-* uz palatalizaciju u domaćim riječima, npr. *stričevi, zečevi, očevi*, ali *placevi, vicevi* itd. Zbog razjednačivanja i opet se javlja samoglasnik *o* u *zecovi*, uz običniji *zečevi*.

³ Nastavak *-om* uz *-em*, npr. *zecom/zecem, mjesecom/mjeseцем*, javlja se kao posljedica razjednačivanja prema samoglasniku *e* u osnovi.

Osnove koje završavaju na *-s*, *-z*, npr. *brus*, *nos*, *glas*, *kos*, *pojas*, *mraz*, *mlaz*, *niz*, *jaz* i sl., a također i strane kao *kurs*, *šos*, *kros*, nemaju ništa zajedničko s nekadanjim nepčanim osnovama. Za njih su pravilni samo normalni nastavci tvrdih osnova V jd. *bruse*, *kose*, *jaze*, I jd. *kosom*, *mrazom*, N mn. *glasovi*, *nizovi* i sl. Ipak su potrebne dvije napomene.

Imenice *knez* i *vitez* već su spomenute zbog svojega osobitog podrijetla. One u V jd. glase *kneže*, *viteže*, u I jd. *knezom*, *vitezom*, a u dugoj množini, uz očekivano *knezovi*, *vitezovi*, upotrebljava se za prvu riječ i oblik *kneževi*.

Druga se napomena tiče N mn. nekih imenica na *-s* i *-z*. Ne čuju se doduše oblici kao **kosevi*, **glasevi*, **nizevi*, ali se nađu likovi kao *nosevi*, *pojasevi*, *mrazevi*, *mlazevi*, a osobito u stranim riječima, npr. *kursevi*, *krosevi*, *šosevi*. Tu se radi o novijoj pojavi u razgovornom jeziku, a u književnome nema potrebe da stvaramo suvišnu opreku *kosovi* prema *nosevi*, *jazovi* prema *mlazevi*.

Posebno mjesto pripada imenici *put*. Ona je nekada ulazila u tzv. i-deklinaciju koja se u nas izgubila za imenice muškoga roda. Redovitim razvojem I jd. bi morao glasiti **putam*, ali jezik se uklonio tomu neobičnom liku, i birajući između *-om* i *-em* pobijedio je nastavak *-em* jer su stare i-osnove i inače imale dodira s nepčanima. Ipak, kad je uz imenicu prijedlog govorimo i pišemo *pod putom*, *nad putom*, ali normalno *svojim putem*.

Pod utjecajem toga dvojstva u I jd. pojavio se i u N mn., uz stariji i pravilniji *putovi*, oblik *putevi*. Druge imenice koje su naslonom na oblike *putem*, *putevi* dobile u razgovornom jeziku takve nastavke, nemaju za to opravdanja ni u književnoj tradiciji ni u općoj pravilnosti sustava. Zato likove kao *kutem*, *šutem*; *kutevi*, *šutevi*, ne treba smatrati književnima.

S a ž e t a k

Ljubica Srhoj-Čerina, Filozofski fakultet, Zadar

UDK 801.55:808.22:808.62, stručni članak, primljen za tisak 20. ožujka 1986.

Hesitation in the long form of the plural

The author discusses the nouns which in their long plural forms vacillate between two extensions *-ov-* and *-ev-*.